

Fakty z „druhé ruky“

KAREL RYCHTAŘÍK

Ústav pro výzkum veřejného
mínění při FSÚ,
Praha

Mezi člověkem a přírodou se historicky vytváří stále větší zprostředkování. Jako by tu vznikla nepřekonatelná vzdálenost, kterou se snaží překlenout tím, že stále více a lépe poznává okolní svět přírody a společnosti, učí se respektovat, formulovat a především využívat zákony jeho fungování.

Historické epochy se neliší jen tím, co a jakými prostředky a v jakých společenských vztazích se vyrábí. Liší se také tím, jak lidé dokáží překonat právě onu vzdálenost mezi přírodou a člověkem, jak se dokáží přiblížit přírodě, aniž by ji devastovali a ničili sami sebe, aniž by vše proměnili v prostředek, jímž se mohou stát nejen peníze či kvalifikace a vzdělání, ale například i morálka a láska.

Abychom dovedli překonat vzdálenost mezi člověkem a přírodou a v zájmu revolučních, nehumánnějších potřeb lidstva měnili tento svět, abychom prožili co nejvíce z bohatství života, musíme znát základní příčiny sociálního pohybu, musíme být schopni odpovědět na mnohá proč a mnohá jak.

Kde tomu tak není, hrozí nebezpečí, že v chladné kalkulaci a pod vlivem pozláték bezprostředního prospěchu nám první vlna větších starostí a problémů, chyb a omylů odplaví jistoty, na nichž stojí náš život. Od ztráty jistot nebývá daleko k lhostejnosti, k neschopnosti pochopit, čím a jak jsem mohl pomoci více, než jsem opravdu pomohl.

Každý máme svůj Everest, ale ne každý zdolá nejvyšší horu světa. Proto je pro další rozvoj společnosti a každého jednotlivce nesmírně důležité vědět, kam jsme se ve svých životních zápasech dostali. Taková diagnóza umožňuje, abychom bez zbytečných zákrut a omylů stanovili, jakým směrem a jakým způsobem postupovat dál.

Jedním ze základních předpokladů dynamiky revolučního pohybu společnosti je pravdivost a exaktnost společenského poznání. Pravda poznání, jak mnohokrát zdůrazňoval V. I. Lenin, je právo, které musí být posvátně střeženo nezávisle na tom, zda je poznaná pravda v dané chvíli pro nás příjemná či nepříjemná, zda se „hodí“ či „nehodí“.

Pro řízení sociálních procesů zůstává pravdivé poznání stejně důležité jako voda, slunce a vzduch pro život na této zemi. Takové řízení musí mít k dispozici nikoli kdejaké, ale validní – přesné, hodnověrné, dostatečně spolehlivé a reprezentativní informace. I tady platí, že není třeba vypít celé moře, abychom se přesvědčili, že je slané.

V podvědomí společnosti dlouhodobě přetrvává představa, že k tomu, abychom přesněji poznali existující skutečnost, nám stačí znát fakty o této skutečnosti. Bývá ještě umocněna iluzí, že čím více faktů budeme znát, tím pravdivější bude naše poznání.

Při hlubším pohledu je však zřejmé, že nahromadění všech dostupných poznatků ještě neznamená poznání skutečnosti. Stále platí, že fakty jsou vědeckým poznáním skutečnosti, jestliže představují určitou celistvost, jestliže jsou interpretovány jako součást dialektického celku.

411/942

Musíme vidět, že dialektika společnosti je taková, že i soustředění a shrnutí maximálního množství fakticity nikdy neumožní dosáhnout vyčerpávající sumarizace a registrace empirických poznatků. Stranou pro tuto chvíli necháváme i další „handicapy poznání“ – totiž omezené možnosti člověka a lidské komunity, mimognozeologické zájmy vstupující do poznávacích procesů atd.

Máme tedy více důvodů, abychom v procesech společenského poznání nikdy nevyslovovali absolutní soudy a byli vždy nespokojeni sami se sebou.

Do procesu poznání, zvláště pokud jde o otázky bezprostřednosti a aktuální každodennosti našeho života, se silou mohutného, těžko zvládnutelného veletoku stále výrazněji vstupuje informační záplava, kterou bychom s trochou tolerance mohli nazvat „fakty z druhé ruky“.

„Je to proud bohatých zkušeností a poznatků přijímaných od druhých lidí. Možnosti jejich vlastního opatření jsou značně limitovány. Nejde tedy o verifikaci, ale spíše o selekci. Některé poznatky a zkušenosti přijímáme bez výhrad, další akceptujeme s pochybností a pokud je to nějak možné, ověřujeme si jejich pravdivost a správnost, jiné zcela odmítáme.“

Člověk žije a pracuje, komunikuje a prožívá okolní svět pod stále silícím tlakem „předávané fakticity“, poznatků, sdělení a informací o nových věcech, jevech a událostech. Ty mají z hlediska života malých a velkých sociálních skupin objektivní a z hlediska vývoje a aktivity jedince subjektivní význam.

Růst úlohy faktů „z druhé ruky“ je důsledkem historického procesu vývoje společnosti. Jeho počátky bychom našli někde v době, kdy došlo k oddělení fyzické a duševní práce.

Rozvoj výrobních sil je spojen s nekonečným poznáním a poznáváním. Člověk se už vůbec nemůže omezit pouze na vlastní zkušenosti, přijímat jen to, co si sám vyzkoušel, co měl možnost prověřit svými smysly, co získal ve svém nejbližším sociálním okolí.

Dělba práce, spojená s překotným rozvojem poznání všech oblastí a sfér života, člověka stále více nutí, aby byl „odkázán“ na zkušenosti a poznatky „z druhé ruky“.

Tak jako se snaha osobně ověřit předkládané poznání stává stále více nereálnou, tak naopak „víra“ ve smyslu přijetí určitých poznatků se stává jedním ze základních předpokladů rozvoje společenské komunity. Toto „přijetí“ bylo a svým způsobem stále je nelehkým a dramatickým procesem, který je spojen s rozvojem výrobních sil společnosti. Naléhavě vyžaduje, aby se poznání člověka osvobodilo od falešných bohů nábožensko-idealistických koncepcí, aby překonalo „pravdu“ danou v podobě „božího zjevení“ a vysvětlilo svět lidí, přírody a myšlení z nich samých.

Vůbec tedy nelze přehlédnout, jaký je obsah, rozsah a způsob předávání a v jaké intenzitě člověk získává „fakticitu z druhé ruky“. Množství této fakticity se zvětšuje rychleji než geometrickou řadou (1).

Tato „exploze informací“ hrozí záplavou. Silnými proudy tryská z desítek a stovek informačních zdrojů. Může se stát smrští, obrovským vírem, z něhož lze jen obtížně vyplavat. Loď, která chce překonat tyto víry, musí mít dobré a pevné kormidlo. Jinak se zamotá v sítích informační redundance a zmatené neuspořádanosti.

S informační redundancí se nesetkáváme jen náhodně. Například když v roce 1984 hodnotili každodenní čtenáři a posluchači *množství politických informací, které získávají v ústředním denním tisku, rozhlase a televizi*, byly výsledky následující (2), viz. tab. 1.

I když převládá názor, že množství těchto informací je přiměřené, procento těch, kteří soudí, že je jich příliš mnoho, není zanedbatelné.

U ústředního denního tisku to je	36 %
u rozhlasu	29 %
a u televize	35 % dotazovaných.

V podstatě tedy každý třetí z každodenních příjemců informací z masových komunikačních

Tabulka 1. Názory na přiměřenost politických informací

Škála hodnocení	Sdělovací prostředek a hodnotitel											
	Ústřední denní tisk				Rozhlas				Televize			
	ČSSR	Každodenní čtenáři DT	Každodenní posluchači R	Každodenní diváci TV	ČSSR	Každodenní čtenáři DT	Každodenní posluchači R	Každodenní diváci TV	ČSSR	Každodenní čtenáři DT	Každodenní posluchači R	Každodenní diváci TV
Nadbytečné	36	32	35	35	29	27	28	29	35	33	33	35
Přiměřené	51	61	53	54	57	62	61	58	55	60	57	57
Nedostatečné	2	3	2	2	3	4	4	3	3	3	3	3
Neví, neumí Posoudit	11	4	10	9	11	7	7	10	7	4	7	5

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84-1, s. 60)

prostředků se domnívá, že množství předávaných politických informací je nadbytečné. Procento těch, které hovoří o nedostatečném množství těchto informací, je vcelku zanedbatelné (2 %, 3 %, 3 %).

Náš informační systém tedy v oblasti politických informací tenduje spíše k nadbytečnosti než k nedostatečnosti, i když pochopitelně pro nadbytečnost, přiměřenost či nedostatečnost množství informací nemá člověk stálou míru.

Některé významné celospolečenské události, jakými mohou být například narůstající nebezpečí války, či naopak situace směřující k zákazu jaderných zbraní, nebo očekávání opatření, která bezprostředně ovlivní potřeby a zájmy člověka (úpravy cen, důchodů apod.), provokují větší potřebu informací, takže vztah nadbytečnost – nedostatečnost se pak mění. Změna situace mění potřebu, náš přístup i věci samé. „... velikost nemá stálou míru; porovnáním se buď zvyšuje, anebo snižuje. Loď, která je na řece veliká, je na moři maličká; kormidlo, které je pro jednu loď obrovské, je pro druhou nepatrné“ [Seneca 1987 : 57].

V souvislosti s informační redundancí bývá vyslovována teze o potřebě dosáhnout *optimální informace*, za níž je považována ta, která subjektu umožňuje přijmout správné rozhodnutí pro své chování a jednání.

Přehlcenost může snižovat úplnost a spolehlivost informací a být tedy škodlivá, právě tak jako informační nedostatečnost [Barták 1984].

Stanovit optimum informací v obsahu i formě nebude nikdy snadné. Jak jsme již uvedli – vztah nadbytečnost, přiměřenost a nedostatečnost se v závislosti na situaci a atmosféře mění.

„Exploze informací“ nás stále nutí přijímat poznatky, které bychom mohli nebo dokonce měli osobně prověřovat. „Sféra předávání a přejímání“ rozšiřuje své hranice i tam, kde člověk má potřebné vybavení a možnosti, aby ověřoval pravdivost „své víry“ a je-li třeba, aby ji měnil v „nevíru“.

* *

Stále se zvětšující rozsah a diferencovanost informací daly vyrůst „expertům“ a specializovaným institucím pro jejich přenos. Vývoj společenské dělby práce, vyčleňování různých skupin výrobců zabývajících se různými druhy výroby, směna produktů atd. stále důrazněji vyžadovaly růst objemu a specializace informací, které tyto instituce předávaly.

Tak, jak se měnily vzájemné vztahy mezi třídami, lidé se nutně zabývali i procesy společenskovedního poznání a jejich vlivem na vědomí různých skupin populace.

Rádově novou kvalitu tohoto poznání představují objevy klasiků o společenské formě pohybu hmoty. Společenský pohyb, jako nejrůznější projev kvantitativních a kvalitativních změn, rozdílů, rozporů, konfliktů a podmíneností, jehož součástí je i myšlení, představuje nejvyšší formu pohybu hmoty.

„Pohyb v nejobecnějším slova smyslu, pojímaný jako způsob existence, jako neoddělitelný atribut hmoty, zahrnuje všechny změny probíhající ve vesmíru, od pouhého přemístění až po myšlení“ [Marx–Engels 1966 : 366].

Sociální informace jsou spojeny s vědomím lidí. Vypovídají o myšlení jako o sociálním pohybu hmoty. „Vědomí souvisí jednak s tím, co je uvědomováno, jednak s tím, kdo si uvědomuje a v jakých formách“ [Zeman 1978 : 69].

Vědomí je odrazem skutečnosti. Ačkoli tuto tezi najdeme na čelném místě každé učebnice marxistické filozofie, stále si neuvědomujeme a hlavně dostatečně neanalyzujeme důsledky tohoto vztahu.

- Vědomí musí být poznáváno a respektováno jako odraz *rozporné* skutečnosti.
- Vědomí je současně *nástrojem tvořivého překonávání* dané skutečnosti; a nejen to:
- Vědomí v sobě nese potenciální schopnost vytvářet obraz nové skutečnosti, a v tomto smyslu je tedy *zdrojem ještě neuskutečněného*.

Právě vzhledem k této potenciální schopnosti vědomí se stává aktuální požadavek neustálého poznávání a dialektického analyzování sebe sama (3).

Vzhledem k tomu, že sociální informace prochází vědomím člověka, působí na ni nejméně dvě skupiny skutečností:

- třídní, národní, skupinové a jiné například individuální zájmy lidí,
- sociálně psychologické zvláštnosti individua a sociálních kolektivů, v nichž se „lomí“ obsah sdělovaných informací.

Pro A. G. Afanasjeva jsou sociální všechny informace, které člověk tvoří a využívá. Člověk je „... hlavním objektem a subjektem řízení, je společenským tvorem, svou podstatou sociálním, který nutně patří k určité společnosti, třídě, národu, sociálnímu kolektivu. Sociální informace obsahuje hlubokou stopu třídních, národních a jiných vztahů, potřeb a zájmů a psychologických rysů sociálního kolektivu, jehož vztahy odráží a tím se odděluje od všech jiných typů informací“ [Afanasjev 1976 : 192].

V *úžším* smyslu slova „... sociální informace je informace týkající se především vztahů mezi lidmi, jejich interakcí, potřeb a zájmů atd.“ [Afanasjev 1975 : 39].

V pracích sociologů se dnes stále častěji prosazuje vymezení v *širším* smyslu slova. Například B. A. Grušin zařazuje do sociální informace „... bez výjimky celý souhrn sdělení, která vyšla z „rukou“ člověka. Je to i vědecký text zabývající se analýzou chemických sloučenin; i náboženské kázání dotýkající se problémů morálních pilířů rodiny; i film zobrazující život mládeže; i novinový článek kritizující nedostatky v lékařských službách poskytovaných obyvatelstvu; i architektonický projekt týkající se zástavby nového průmyslového komplexu ...“ Informace je spojena s „... životem společnosti nejen svou existencí, nýbrž i svým obsahem... jakož i typem soustavy znaků zvolených pro zaznamenávání tohoto obsahu ...“ [Grušin 1980 : 25–26].

Jde tedy o informace, které jsou „kulturou společnosti“, spoluvytvářejí její ekonomickou, technickou i humanitární vyspělost. Jejich spojení s bezprostředními a dlouhodobými potřebami života vede nutně k tomu, že tak či onak zasahují do vědomí lidí.

Sociální informace, ať už je chápeme v úzkém nebo širokém slova smyslu, nejsou nikdy nestranným rysem, neexistují mimo tento náš sociální svět, mimo zájmy a cíle tříd, stran a politických seskupení, které je různě využívají.

Klasifikace sociálních informací se provádí podle různých kritérií. Někteří autoři vyčleňují

informaci „... vnitřní, vnější, přímou, zpětnou, výchozí, optimální, vědeckou, empirickou...“ „sdělující“ (deskriptivní) a „předpisující“ (preskriptivní) a také dělí informace v závislosti na takových jejich znacích, jako je množství, kvalita, užitečnost, smysl, nedostatečnost nebo nadbytečnost...“ [Žuravlev 1977 : 53].

Sociální informace jsou organicky spojeny nejen s procesy řízení společnosti jako celku, ale i se soustavným působením na různé články společenské struktury. Jsou mnohotvárným a vlastně nejsložitějším typem informací, pro něž je příznačné aktivní působení, schopnost utvářet a měnit myšlení, názory a postoje jednotlivců, malých a velkých sociálních skupin, formovat veřejné mínění.

Máme nejméně dva důvody věnovat se téměř výhradně té informační fakticitě, která je spojena s působením masových sdělovacích prostředků a která ze společenského a individuálního hlediska má největší význam. Aniž bychom chtěli podceňovat jiné sféry politicko-výchovného působení a pomineme-li pro tuto chvíli samostatný systém vzdělávací soustavy, pak nejvíce faktů „z druhé ruky“ poskytují právě masové sdělovací prostředky.

1. Tisk, rozhlas a televize ve svém dopadu a působení nejbezprostředněji, a jak si dále ukážeme i nejintenzivněji zasahují do vědomí lidí a ovlivňují veřejné mínění (4).

2. V závěrečných zprávách z výzkumů, které sledovaly názory občanů na informovanost; názory na tisk, rozhlas a televizi – jako zdroje politické a ekonomické informovanosti; názory na některé otázky působení západních sdělovacích prostředků, popřípadě i v jiných samostatných šetřeních této problematiky je dnes sumarizován a uložen neobyčejně bohatý empirický materiál.

Výsledky těchto šetření zcela konkrétně ukazují, jak různé skupiny československé populace posuzují, přijímají či odmítají působení sdělovacích prostředků. Z toho lze usuzovat, jaký je jejich vliv na vědomí lidí, a tedy i dopad do praxe.

Zdroje informování

Dříve, než se budem věnovat dominujícím zdrojům informací „z druhé ruky“, pokusíme se alespoň stručně naznačit, jaká je základní zájmová orientace československé populace, respektive, které informační kanály a v jaké míře lidé preferují.

Všimněme si nejprve určité základní predispozice, již je stupeň zájmu o politické a ekonomické informace.

Provedené šetření ukázalo, že dotazovaní občané ČSSR považují politické a ekonomické informace pro dnešního člověka

ve 32 % za velmi důležité,

ve 49 % za spíše důležité,

v 7 % za spíše nedůležité,

v 1 % za nedůležité,

11 % neví nebo o tom neuvažovalo.

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 79–5, s. 6)

Kladná stanoviska jsou jednoznačně převažující a jen potvrzují předpokládanou hypotézu: *naši lidé považují politické a ekonomické informace za nezbytnou a neodmyslitelnou součást svého života.* V populaci značně rozšířená potřeba informovanosti o politických a ekonomických problémech je velmi pozitivní a vytváří příznivou situaci pro působení institucí, které jsou nositeli těchto informací.

Pro sociologa musí však být podnětné a inspirující i různé „odchylky“ a „jedinečnosti“, které neodpovídají očekávaným pravidelnostem sledovaných jevů.

V tomto případě za více než „ojedinělost“ a „odchylku“ bychom měli považovat skuteč-

Tabulka 2. Zájem o mezinárodně politické informace

Vzdělání	Stupeň zájmu o mezinárodně politické informace				
	velmi	průměrně	málo	nezajímá se	celkem
Základní — nevyučen	9	33	38	20	100
Základní — vyučen	20	44	29	7	100
Další — bez maturity	26	45	25	4	100
Střední — s maturitou	29	55	14	2	100
Vysokoškolské	48	45	7	0	100

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 79-5, s. 13)

Tabulka 3. Důležitost ekonomických informací

Informace	Míra důležitosti				neví
	rozhodně důležitě	spíše důležitě	spíše nedůležitě	rozhodně nedůležitě	
o hospodářské situaci v ČSSR	47	43	6	1	3
o politickém dění v ČSSR	42	42	11	1	4
o politickém dění ve světě	40	43	11	2	4
o hospodářských problémech ve světě	33	46	15	2	4

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84-1, s. 16)

nost, že nemalá část československé populace politické a ekonomické informace hodnotí jako „spíše nedůležité“ a „nedůležité“.

Uvážíme-li ještě značný počet občanů, kteří o významu sledovaných informací vůbec neuvažují, potom procento těch, kteří „stojí stranou“ zájmu politicko-ekonomické informace, se bude pohybovat asi v rozmezí 15–20 % z celkového počtu ekonomicky aktivní populace ČSSR, starší patnácti let. To není málo.

Citovaná šetření opakovaně potvrdila zajímavou skutečnost: hodnocení důležitosti politicko-ekonomických informací vždy úzce souvisí s úrovní dosaženého vzdělání. Zřetelně to dokumentuje například zájem o mezinárodně politické informace, který jednoznačně stoupá s vyšší dosaženého vzdělání, viz tab. 2.

Zájem o informační zdroje dokresluje také údaje o tom, jakou důležitost československá populace přisuzuje ekonomickým informacím, viz tab. 3.

Politické a ekonomické informace, ať už jsou orientovány na hospodářské a politické dění v ČSSR nebo v jiných částech světa, jsou tedy všeobecně považovány za důležité.

I zde se však projevuje určitá „odchylka“: pro určitou, velmi malou část populace je míra důležitosti těchto informací téměř nulová. Důvody nezájmu o hospodářsko-politické dění ve světě a doma mohou být velmi různé – absolutní lhostejností vůči všemu, co není bezprostředně osobně důležité počínaje a skepti ve vztahu k možnostem ovlivnit politicko-ekonomickou oblast konče.

Vraťme se však k původní otázce – k problematice zdrojů informací. Informační zdroje a cesty lze považovat za určitý systém s funkčními a disfunkčními vazbami mezi jeho prvky.

Těmito aspekty se však nebudeme zabývat, je jim věnována řada jiných prací, například [Oshavkov 1982 : 138; Žuravlev 1977 : 141; Afanasjev 1972 : 368; Zeman 1978 : 133].

My budeme vycházet ze základního dělení informací podle způsobů, jak byly získány :

- „Fakty z první ruky“, tzn. informace a poznatky, které byly získány bezprostřední osobní zkušeností.

- „Fakty z druhé ruky“, tzn. informace a zkušenosti z druhé nebo z třetí ruky, které nebyly získány bezprostřední vlastní zkušeností a možnost, aby si je člověk osobně ověřil, je zpravidla značně limitována.

Přímá sociální zkušenost

Osobní sociální zkušenost je spojena zejména s živým nazíráním, tj. smyslovým vnímáním faktů, k němuž dochází v praxi. Smyslové nazírání je základem každého poznání, předpokladem vědění. Představuje *přímou sociální zkušenost*, která je založena na bezprostředních, osobních dojmech, pozorováních a závěrech.

Někteří autoři oprávněně připomínají, že sociální zkušenost se projevuje v úsudcích člověka a do značné míry ovlivňuje veřejné mínění.

Veřejné mínění je sférou vědomí, do níž se promítá osobní, přímá i nepřímá sociální zkušenost. Prolínají se v něm racionálně pojmové i emocionálně obrazné formy poznání.

Osobnost člověka je vlastně průsečíkem mnoha sociálních zkušeností. Někteří lidé mohou například přehlédnout důležitou fakticitu, nebo ji hodnotit nesprávně jen proto, že se řídí pouze svou vlastní, bezprostřední a omezenou zkušeností. To jim neumožňuje spojit jednotlivé fakty a uvést je do vzájemných souvislostí a podmíněností [Uledov 1963 : 232].

Osobní sociální zkušenosti mají nejen objektivní, ale i subjektivní příčinné vazby. Mladý člověk, jemuž je svěřena řídicí funkce ve 25–30ti letech, nemůže mít objektivně takové sociální zkušenosti jako padesátiletý nebo šedesátiletý, různými situacemi prověřený pracovník. Tím však vůbec není dáno, že právě ten jednotlivec, u něhož vzhledem k fyzickému věku předpokládáme velké sociální zkušenosti, se subjektivně neorientoval například tak, že všechny situace, v nichž člověk získává a prověřuje své životní zkušenosti, šly „mimo sféru jeho zájmů“.

Právě tak jako vyšší věk není ještě zárukou životní zkušenosti, ani „věkové mládí“ nemusí znamenat absolutní nezkušenost. *Osobní, bezprostřední, přímá sociální zkušenost je dána také určitými vnitřními dispozicemi jednotlivce. . . . každý člověk má své sociální zkušenosti, svou úroveň znalostí, vzdělání a specifické vnímání veškerého dění. Z toho plyne obrovská škála názorů, přesvědčení a hodnocení, jež pochopitelně vyžadují, aby se k nim pozorně přihlíželo a aby byly srovnávány*“ [Gorbačov 1987 : 4].

Například V. A. Losenkov uvádí několik kvalitativních charakteristik bezprostřední sociální zkušenosti, které nám nemohou poskytnout žádné jiné informační kanály.

Je to za prvé: ničím a nikým nezprostředkované vnímání pozorovaného faktu, události, procesu. Plně to vystihuje známé rčení : „Je lépe jednou vidět, než stokrát slyšet“.

Za druhé: poznání v procesu získávání bezprostřední zkušenosti je nezřídka součástí činnosti, do níž je zapojen i sám pozorovatel, sám jeho účastník. Nejsou to tedy „nezúčastněná, planá“ sledování, ale pozorování spojená s vlastní aktivní účastí.

Za třetí: lidé se značně liší stupněm sociální zralosti, která je nutně spojena s osobní zkušeností. „Jedni postrádají dovednost vidět to, co je zjevné, a druhí jsou schopni pochopit z mála mnoho. Člověk, který nesl celou tíži tří válek, se samozřejmě dívá na dnešní zeměkouli a na problémy boje za mír jinak, po svém a hlouběji“ [Losenkov 1983 : 17].

Sociální zkušenost umožňuje nejen více a přesněji chápat okolní procesy, ale ve spojení

s dalšími prameny poznání představuje určitou optiku pohledu a přístupu k novým informacím, poznatkům a dojmům z okolního světa.

Někteří autoři v těchto souvislostech píší o *selektivní a syntetizující funkci sociální zkušenosti* (5).

S tím, jak se rozšiřují a mění osobní zkušenosti, vytváří se u člověka určitý soubor „reflexů“, úvah a reakcí na podněty přicházející z venku. Skrze jejich prizma pak bývají informace přijímány, odmítány či přehodnocovány.

Selekce informací prizmatem vlastních zkušeností je běžným a dá se říci i zákonitým jevem. Tuto skutečnost nemůžeme změnit, musíme ji respektovat. Nejde také o nic negativního. Člověk je aktivní subjekt, nové informace neustále konfrontuje se svými názory a postoji. Jde však o to, jak bude informace korigovat, kdy a proč se odhodlá k jejich korekci. Nejdůležitější je, aby nově získané informace byly v určitém souladu s ostatními, s vyjevovanými nebo i nevyjevovanými potřebami a zájmy člověka.

Tato jak, kdy a proč jsou především ovlivněna 1. potřebou dosáhnout souladu mezi nově získanými informacemi, 2. poznatky bezprostřední, přímé sociální zkušenosti a 3. osobními potřebami a zájmy.

Tento, řekněme tomu třeba *informační triangel*, podobně jako trojúhelníkový bicí hudební nástroj, vydává falešné zvuky, jestliže jedna strana tyčinkového trojúhelníku „neladí“. Takový triangel je samozřejmě k ničemu.

A naopak – vydává libozvukné tóny, jestliže „ladí“, jestliže tu je „informační soulad“, v němž nově získané informace „z druhé ruky“ (informace z nepřímé sociální zkušenosti) a poznatky z osobní, bezprostřední zkušenosti individua nejsou ve vzájemném rozporu a odpovídají potřebám a zájmům individua.

Informační soulad je určující nejen pro vnitřní strukturu subjektu, pro mechanismy jeho potřeb a zájmů, ale soulad a „zřetězení“ zájmů různých úrovní je i důležitým momentem dynamiky a celkového vývoje společnosti (6).

Člověk v úsilí o realizaci svých individuálních a skupinových, zvláštních a obecných zájmů musí dosáhnout jejich spojení.

Proto je asi správné hovořit o *syntetizující funkci sociální zkušenosti individua, která mu pomáhá aktivně se integrovat do společnosti, lépe a přesněji se orientovat v problematice života lidí, přírody a myšlení a především nalézt a pochopit své místo, své úlohy v překonání a řešení rozporných a konfliktních situací našeho makro, mezo i mikrosvěta.*

V. A. Korobejnikov k tomu připomíná, že názor člověka na události a jevy okolního světa představuje aktualizovaný společenský zájem, opírající se „... především o vlastní zkušenosti, znalosti a představy o okolním světě“ [Korobejnikov 1976 : 17].

A nejde jen o izolovaný názor na události a jevy okolního světa, ale i o celý soubor poznatků, hodnot, představ a norem, mající svou vnitřní logiku, svou jednotu v rozpornosti. Například sociologická šetření sledující formování světonázorové orientace ověřovala, které faktory nejvíce ovlivňují světový názor lidí. Ukázalo se, že vlastní životní zkušenosti jsou převažujícím faktorem: u 92 % dotazovaných působí nejsilněji na utváření vlastního světového názoru. Jako další faktory byly uváděny: vliv rodičů a hromadných sdělovacích prostředků, praxe výstavby socialismu, knihy, divadla a učitelé, méně již přátelé, parta a spolupracovníci apod. (7).

Stav světonázorové orientace různých skupin československé populace je přirozeně nutno posuzovat jako výsledný efekt jednotného a rozporného působení všech vlivů.

Osobní sociální zkušenost člověka má nutně své individuální i společenské aspekty. Při všech svých omezeních však zůstává korigujícím momentem všech ostatních informací.

Svět sociálních vztahů není ničím neosobním. Představuje konkrétní síly (individuá a sociální skupiny), které mají své konkrétní potřeby a zájmy, o jejichž realizaci usilují.

V oblasti neformálních sociálních vztahů dochází vždy k určité korekci „oficiálních zpráv a informací“. Přímá, osobní, bezprostřední zkušenost bude vždy opravovat, upřesňovat a korigovat to, čím nás vybavuje a co nám poskytuje zkušenost nepřímá.

Člověk se v neformálních vztazích stává „korektorem“, subjektem, který své role hraje s dobrou či špatnou dikcí, s malými, průměrnými či velkými dispozicemi pro tragické či komické žánry.

Korekce jsou „úpravou“ či „opravou“, která může být spojena s

- kladným, příznivým oceněním informací;
- se zcela nezaujatým přístupem, který dává vynít apatii;
- s nepříznivým, negativním akcentem, jenž předané informace zpochybňuje, upravuje jejich jednotlivé formulace apod.

Korekce, k níž dochází v rámci neformálního prostředí – ve spojení s individuálním a skupinovým „tlumočením“ a „interpretováním“ informačních toků – je zdrojem složitého řetězce názorů a soudů. Zejména v těch případech, kdy se „oficiální informace“ opožďují, když vůbec chybí, nebo jsou nepřesvědčivé, bývají podrobeny nemalým korekcím nebo jsou nahrazovány interpretacemi, které zpravidla přinášejí mnoho nepřesného a polopravdivého. A polopravda je asi nejnebezpečnější informací vůbec. Kde se obáváme pravdivě charakterizovat stav věcí či průběh událostí, vytváříme prostor k dezinterpretacím, v nichž se pravdivé ztrácí (8).

Sociální zkušenost ve spojení s úrovní znalostí a vzdělání a s individuální dispozicí k vnímání a prožívání utváří určitý – řekněme tomu třeba *vnitřní svět člověka*. Ten se zejména v dobách a situacích, pro něž je příznačný „velký informační tlak“, stává určujícím, „centrálním článkem“, jenž rozhoduje o tom, co lidé odmítnou a co přijmou, jak bude předkládané korigováno, transformováno a tlumočeno.

Součástí tohoto korigování je nutně i hodnocení. *Korigování a hodnocení je atributivní součástí informačního působení*. Člověk koriguje, hodnotí, diferencuje informace na důležité a nedůležité, potřebné, méně potřebné a nepotřebné apod. Informace se člověku stávají prostředkem sebeuvědomování si okolního světa, jeho dynamických rozporností, velikostí i malostí, lesku a bídy, megalomanie a pokory.

Sebeuvědomování je současně i procesem vlastního utváření. A tak jak lidé korigují a hodnotí získané informace, korigují a utvářejí i samy sebe. Mezi korigováním informací a aktivností subjektu existuje dialektická jednota. *Subjekt nejen koriguje, mění a nově tvoří informace, ale také je uplatňuje v aktivní zainteresované činnosti*.

Člověk je „tlumočníkem“ a „interpretátorem“ informačních tlaků. Jde o objektivní, opakující se procesy, jež odrážejí určité vnitřní, příčinné momenty, a proto bychom je mohli označit jako *zákonité korigování informací, respektive jako zákon korigování informací*.

V přístupech subjektu k přijímání, odmítání a korigování informací se naplňují procesy dialektické negace. Proud informací „z druhé ruky“ i poznatky získané v bezprostřední praxi jsou individuem, malými i velkými sociálními skupinami negovány. Není to plochá, holá negace, pro níž je příznačné prosté odmítnutí. Informace jsou přijímány i odmítány, odmítány i zachovány, zachovány i rozvíjeny právě ve vnitřním přijetí a ztotožnění se s nimi a ve vnější interpretaci.

O přijetí a odmítnutí, zachování a rozvinutí rozhoduje několik skutečností. Především je to sociálně politická atmosféra doby a situace, sociální klima kolektivu, v němž informace působí

a v neposlední řadě i připravenost a „ochota“ subjektu přijmout tyto informace. Z komplexu skutečností, jež rozhodují o přijetí informací, nelze vyloučit jejich vlastní „kvalitu“ – pravdivost, přesvědčivost, aktuálnost a zajímavost.

I tady se rozhodující často stává individuální dispozice, přes níž se „láme“ vnější vliv a která je v dané sociální atmosféře zpravidla tím nejdůležitějším momentem procesů – přijetí a odmítnutí, zachování a rozvinutí informací.

Tak jako nelze oddělit vnitřní a vnější život člověka, tak nelze ani oddělit osobní, bezprostřední sociální zkušenosti a poznatky od těch, které získáváme v neformálním styku se svým nejbližším sociálním prostředím. Takové oddělení je možné jen v teoretické abstrakci. Pomáhá nám lépe zobrazit skutečnosti, které zaznamenáváme v praktickém životě jako cosi „neoddiskutovatelného“. V našem případě takové oddělení umožňuje ukázat, že v nekonečném množství informací, s nimiž se člověk setkává, mají nezastupitelné místo jak přímá, tak i nepřímá zkušenost.

Nepřímá sociální zkušenost

Tuto část výkladu bychom mohli nazvat „fakty z druhé ruky“, respektive „fakty z xté ruky“. Jestliže astronomové tvrdí, že existuje přibližně 120 miliard hvězd podobných našemu slunci, tak oceán fakticity sociálního světa lidí bude asi ještě početnější.

Jeho pohyb je neoddělitelný od logického myšlení, od vzájemných komunikací lidí a výměny poznatků, které vedou k aktivnímu jednání, k výrobě a řízení společnosti.

Všimněme si tohoto „oceánu fakticity“ nejprve jen několika poznámkami na téma, čím jsou člověku zkušenosti a poznatky, které získává v každodenním styku s druhými lidmi. Samostatnou úvahu věnujeme fakticitě, která ukazuje místo masových sdělovacích prostředků v životě naší společnosti a naznačíme některé jejich dominance.

Člověk získává své zkušenosti v každodenním styku s druhými lidmi prostřednictvím různých dojmů, vyprávění, svědectví jiných osob, z neformálního sociálního prostředí, zejména pracoviště. Má však také své neformální vazby v rodině, ve škole, mezi přáteli, ve sportovní organizaci a jinde. Čím širší a bohatší je systém sociálních vztahů, do něhož je člověk zapojen, tím větší a bohatší je jeho nepřímá sociální zkušenost. Tento systém je světem formálních a neformálních sociálních vazeb, v nichž získáváme „fakticitu z druhé ruky“.

Například ve výzkumu, který mimo jiné sledoval jak často lidé hovoří se svými přáteli a známými o otázkách politiky, se ukázalo, že 6 % zkoumané populace o těchto otázkách hovoří vždy, prakticky pořád, 30 % dosti často, 32 % občas, 24 % málokdy, výjimečně, 8 % prakticky vůbec ne. (Údaje v % za ČSSR; výzkum 79–5, s. 26.) Rozsah citovaného šetření neumožnil přesněji identifikovat co všechno si pod pojmem politika respondenti představují, což v určitém ohledu snižuje hodnotu této informace.

Výzkumný tým, který analyzoval tyto údaje, oprávněně připomínal, že obě krajní polohy „vždy, prakticky pořád“ a „prakticky vůbec ne“ jsou relativně málo početné a představují co do frekvence politických témat v neformální komunikaci jen mezní případy.

To by však nemělo vést k přehlédnutí skutečnosti, že existuje nezanedbatelný počet těch (více než 30 % populace, tedy v podstatě každý třetí občan), kteří jen výjimečně nebo prakticky vůbec nehovoří o otázkách politiky.

Podstatné ovšem je, že cca 70 % československé populace jako předmět svých rozhovorů a diskusí neformálního rázu volí otázky našeho politického života. Tato nemalá intenzita koresponduje i s vysokým zájmem, který lidé projevují o vnitropolitické a zahraničně politické a ekonomické informace.

Ani tady bychom neměli zůstat u kvalitativních zjištění, u konstatování, že více než 2/3 lidí

diskutuje o skutečnostech našeho politického života. Takový poznatek neříká nic o tom, v jakém – pozitivním či negativním – duchu, je diskutováno. Ukazuje však, jak významná úloha dnes připadá dialogu v systému bezprostředních sociálních vztahů a vztahů. Je základním způsobem nejen předávání, ale především hledání a rozvíjení poznání.

Není vůbec náhoda, že dialog byl ve spojení s dialektikou označován jako umění rozmlouvat a vést besedu. Filozofové ve starověku dospívali k pravdě vzájemnou výměnou rozporných mínění, v dialozích protikladných názorů. V tvrzení „pro a proti“ dováděli svá poznání k pravdě. Dialog se totiž stal i oblíbeným žánrem filozofické literatury.

A. Ch. Gorfunkel, který analyzuje renesanční filozofická díla, obsah a styl jejich humanistického myšlení, k tomu říká: „Pravda není odmítána, ale nemůže být vyčerpána ve výroci jednoho z účastníků, dokonce tehdy, jde-li o „závěrečnou“ řeč, jejíž úlohou je syntéza protichůdných názorů vyslovených v dialogu. Skutečná syntéza dialogu není obsažena v závěrečné řeči, ale v jeho celkovém obsahu, v souhrnu dialektického zkoumání předmětu sporu, které je v dialogu vyjádřeno a rozvinuto“ [Gorfunkel 1987 : 42].

Dnes samozřejmě nejde o přejímání literárního žánru, který vychází od Platona. Spíše by nás měla inspirovat možnost všestranného posuzování exponovaných témat, sjednocování názorů a nacházení pravdy. Ta se nerodí v přesně formulovaných závěrech, ale v dialektice sporu, ve střetávání argumentů a v posuzování odhalených rozdílů, rozporů a konfliktů.

V nové společenské situaci se vracíme k hlubokým myšlenkám renesančních myslitelů, protože stále platí, že *otevřený dialog zůstává základním způsobem hledání a předávání pravdy*.

Dialog může být veden na různých úrovních existujících sociálních struktur. Například mezi učitelem a žákem, mezi vedoucím závodu a jeho pracovníky, mezi (i uvnitř) různě formalizovanými kolektivy atd. Zde všude je dialog nejlepším lékem proti mentorské sebejistotě, která je znakem omezenosti a projevem pochlebování metafyzice. Dialogy hledání formulují pochybnosti o poznaném, odkrývají místa dalšího „nevědění“ a ukazují na neukončenost existujících systémů poznání. Zřící se dialogu znamená zřící se nebo podcenit dialektiku.

Otevřený dialog předpokládá nejen určité sociální klima, ale i kulturu osobností jeho účastníků. Monolog autority dogmat poznání nesvědčí a vůbec už nemůže přispět k řešení rozporů politické praxe.

V socialismu systém řešení nejen obecných, ale i dílčích, zvláštních a jedinečných otázek musí být založen na neustálém dialogu. Bez rovnoprávného dialogu nemůže socialistická demokracie existovat.

Vést rovnoprávný dialog je někdy obtížnější než přednášet za katedrou nebo v univerzitní aule, než vést služební rozhovor za pracovním stolem. Kdy může mít dialog úspěch? Jen tehdy, jestliže se jedna strana netváří (nechová) jako ten, kdo do sebe „vstřebal“ všechnu moudrost, jestliže je založen na pravdivém poznání, které nezjednodušuje, jestliže je nesen oboustrannou trpělivostí a ochotou nejen vyslechnout, ale i přijmout názory druhého.

To nejsou malé požadavky. Proto potřeba učit se dialogu není řečnickou frází.

O tom, že dialog jako způsob sociální komunikace, jako hledání, rozvíjení, předávání poznatků a řešení problémů byl v podstatě stranou našeho zájmu svědčí i skutečnost, že mu byla věnována v didaktice malá a v jiných společenskovědních disciplínách téměř žádná pozornost.

S masovými sdělovacími prostředky vede divák či posluchač „jednostranný dialog“. Čte, dívá se, poslouchá – a pokud není spokojen, má „právo veta“.

Na to, jaký si vybere informační kanál, zda zapne nebo vypne rádiový či televizní přístroj, zda si koupí a přečte noviny a jaká stanoviska po jejich přečtení zaujme (například ve svém pracovním kolektivu), nelze vydat žádné nařízení, pokyn či předpis. Rozhlas a televizi

Tabulka 4. Preference informací

	1979	1984
Větší váhu dávám tisku, rozhlasu a televizi	35 %	36 %
Větší váhu dávám tomu, co se říká	14 %	10 %
Někdy dávám větší váhu sdělovacím prostředkům, jindy tomu, co se říká	43 %	44 %
Nevím	8 %	10 %

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84-1, s. 68)

Tabulka 5. Pořadí významu informačních zdrojů pro utváření názorů na problémy naší ekonomiky

Zdroj	Stupeň důležitosti				celkem
	velmi důležitý	důležitý	málo důležitý	nevyjádřilo se	
Československá televize	80	15	4	1	100
Ústřední tisk	73	20	6	1	100
Československý rozhlas	71	21	7	1	100
Časopisy	28	44	26	2	100
Rozhovory s přáteli a známými	29	40	29	2	100
Krajský tisk	27	42	29	2	100
Zahraniční sdělovací prostředky	29	29	40	2	100
Schůze a porady	23	33	41	3	100
Školení	21	35	41	3	100
Okresní tisk	16	40	42	2	100
Desetiminutovky	12	29	56	3	100
Závodní tisk	10	26	61	3	100

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 79-5, s. 29)

zapínáme a vypínáme, noviny kupujeme a nekupujeme, čteme či nečteme, aniž bychom někomu vysvětlovali či zdůvodňovali proč.

Subjekt – divák, čtenář, posluchač – rozhoduje, zda bude nebo nebude komunikovat. Dá se získat pouze za určitých podmínek.

Ti, kteří působí v masových sdělovacích prostředcích, jsou tedy – z hlediska možnosti vést okamžitý, bezprostřední dialog – v určité nevýhodě. Musí proto usilovat o to, aby maximálně pravdivě a přesně věděli a znali, jaké jejich čtenář, posluchač či divák „klade podmínky“, co si myslí a proč, jak jedná.

Takové přesné, pravdivé a potřebně diferencované a reprezentativní poznání nebývá snadnou záležitostí. Vyžaduje určité profesionální předpoklady a přístupy. Logika věci je však neúprosná: na pravdivosti tohoto poznání, na schopnosti „znát a vědět“ je založena možnost vést dialog.

Jestliže – z hlediska okamžité bezprostřednosti – jsou masové sdělovací prostředky v jisté nevýhodě, pak – pokud posuzujeme jejich možnosti z hlediska profesního a emociálního působení – jsou všechny „výhody“ na jejich straně.

Po tom, co bylo řečeno, snad není třeba zdůvodňovat, proč se chceme seznámit s tím, jakou váhu přisuzují lidé informacím, jež získali například z masových sdělovacích prostředků,

a jakou poznatkům, které jsme charakterizovali jako přímou nebo nepřímou sociální zkušenost, tedy informacím, jež jsou spojeny s neformálními sociálními vazbami.

V časové řadě let 1979–1984 je možno ukázat údaje o preferencích informací z masových sdělovacích prostředků či informací získaných v bezprostředním osobním styku.

Tendence preferovat tisk, rozhlas, a televizi je zřejmá a v rozmezí sledovaných let se jen potvrdila. Avšak ani váha poznatků získaných v bezprostředním, každodenním styku s druhými lidmi není zanedbatelná. Otázkou zůstává, v jakých situacích a u které problematiky dává náš člověk „někdy větší váhu sdělovacím prostředkům a jindy tomu, co se říká“. Empirická šetření do této hloubky zatím provedena nebyla; jsou také metodologicky a metodicky nesnadno proveditelná.

Avšak kdo chce znát jak, kdy a kam se naklání váha mezi „formálně předávanými“ a neformálně šířenými informacemi, musí cítit a „žít“ problémy a starosti lidí této země, vědět co a jak, kdy a proč zasahuje do jejich života a poznání.

Největší destrukce obrazu, který kreslí celý systém informací, nastává tehdy, když osobní zkušenosti lidí se dostávají do rozporu s tím, co je někdy i s nemalou necitlivostí deklarováno jako „oficiální pravda“. Tento obraz, který nosíme v sobě a který není nikdy dokončen, může být devastován tak, že jeho obnova vyžaduje enormní úsilí celých generací.

Právě v této souvislosti byl, je a zůstává stále nanejvýš aktuální Leninův požadavek vyslovený v těžké situaci roku 1918 na mimořádném sjezdu sovětů před hlasováním o brest-litevském míru: mít a neztratit důvěru lidu.

Prostředky masové informace – dominující zdroje informování

Člověk ve svém životě a práci využívá všech dostupných informačních zdrojů. S rozvojem vědy a techniky, s růstem vzdělanosti, s tím jak se lidé osvobodili od falešných bohů a přijali koncepci poznání, které mají právo nazývat se vědeckým poznáním, rozšířil se i okruh dostupných informačních zdrojů. V různých dobách a situacích mají tyto zdroje různý význam.

Pro jejich volbu má člověk určité individuální dispozice. Ve svém rozhodování je relativně nezávislý. To mu umožňuje vybírat, kriticky hodnotit, přijímat a odmítat, preferovat a potlačovat různé zdroje informací v závislosti na problematice, která ho zajímá. Tak se vlastně nejen s časem, ale i s obsahem sdělovaného mění význam a úlohy jednotlivých informačních zdrojů.

Například v šetření zaměřeném na zjištění významu různých informačních kanálů pro utváření názorů na problémy naší ekonomiky bylo vytipováno dvanáct zdrojů. Ty lze považovat – při získávání informací o naší ekonomice, vnitropolitické a zahraničně politické situaci – za nejfrekventovanější.

Co tyto údaje ukazují především:

- Výrazné a dominující postavení tří, v plném smyslu toho slova masových sdělovacích prostředků; je pro ně typický masový dosah; ovlivňují největší část československé populace, jejich působení je trvalé ve smyslu dlouhodobého, stabilního kontaktu.

- Potvrzují prioritní pozici „... televize jako média specifických potencií, vyplývajících z jejího audiovizuálního charakteru a téměř naprosté rozšířenosti“(9).

Přes tyto skutečnosti nelze nevidět a vůbec už nelze podceňovat druhou, dosti nesourodou skupinu informačních zdrojů, kterou tvoří časopisy, neformální rozhovory, krajský tisk a zahraniční sdělovací prostředky. Jejich vliv při utváření názorů na ekonomické, vnitropolitické a zahraničně politické otázky je různý. Přestože hrají méně významnou roli než televize, jsou dalšími významnými zdroji informací. Do třetí skupiny informačních zdrojů byly ve

Tabulka 6. Pořadí významu informačních zdrojů pro utváření názorů na vnitropolitické události

Zdroj	Stupeň důležitosti				celkem
	velmi důležitý	důležitý	málo důležitý	nevyjádřilo se	
Československá televize	80	13	5	2	100
Československý rozhlas	72	20	6	2	100
Ústřední tisk	73	18	7	2	100
Rozhovory	27	42	29	2	100
Časopisy	24	46	28	2	100
Krajský tisk	26	39	32	3	100
Zahraniční sdělovací prostředky	27	28	42	3	100
Školení	20	34	43	3	100
Schůze a porady	16	35	46	3	100
Okresní tisk	15	36	46	3	100
Desetiminutovky	10	29	57	4	100
Závodní tisk	7	24	65	4	100

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 79-5, s. 29)

výzkumu zařazeny školení, schůze, porady a okresní tisk. Samozřejmě schůze, školení či porady jsou v různých případech a podmínkách velmi rozdílné, a proto i jejich hodnocení je různé. V průměru byly tyto zdroje informací hodnoceny u 17 % dotazovaných jako velmi důležité a u 46 % jako málo důležité.

Do čtvrté skupiny byly zařazeny desetiminutovky a závodní tisk. Jde o zdroje vysloveně lokální, spojené jen s ekonomicky aktivní populací. Jejich význam spočívá v naprosté konkrétnosti a bezprostřednosti spojení informací s pracovištěm. Ve vztahu k ekonomickému, vnitropolitickému a zahraničně politickému dění mají tyto informace jen doplňkovou úlohu.

Nelze než souhlasit s autorským týmem výzkumníků v tom, že „... postavení jednotlivých obecně dostupných informačních zdrojů je nesouměřitelné“ (10).

Tabulka 7. Pořadí významu informačních zdrojů pro utváření názorů na zahraničně politické události

Zdroj	Stupeň důležitosti				celkem
	velmi důležitý	důležitý	málo důležitý	nevyjádřilo se	
Československá televize	77	15	6	2	100
Ústřední tisk	72	18	8	2	100
Československý rozhlas	69	22	7	2	100
Zahraniční sdělovací prostředky	41	23	34	2	100
Časopisy	26	43	28	3	100
Rozhovory	23	41	33	3	100
Krajský tisk	22	37	38	3	100
Školení	17	34	46	3	100
Okresní tisk	10	31	55	4	100
Schůze a porady	11	28	57	4	100
Desetiminutovky	9	25	62	4	100
Závodní tisk	5	20	71	4	100

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 79-5, s. 30)

Tabulka 8. Frekvence sledování československého denního tisku, rozhlasu a televize v letech 1973, 1974, 1979, 1984, 1988

Sdělovací prostředek	Frekvence					
	rok	téměř denně	3–4 × týdně	1–2 × týdně	méně často než 1 × týdně	vůbec ne
Československý denní tisk	1973	57	18	13	7	5
	1974	63	20	10	4	3
	1979	54	15	18	8	5
	1984	57	20	15	5	3
	1988	57	17	17	7	3
Československý rozhlas	1973	72	14	5	3	6
	1974	63	20	8	4	5
	1979	57	22	14	4	3
	1984	71	16	8	3	2
	1988	59	20	12	5	3
Československá televize	1973	49	29	12	4	6
	1974	55	28	8	2	7
	1979	59	26	11	2	2
	1984	67	24	7	1	1
	1988	66	22	9	1	1

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84-1, s. 22 a výzkum 88-5, s. 9)

Hromadné sdělovací prostředky mají mezi zdroji informací výrazně dominující postavení. Stávají se v dnešním světě proto stále významnější součástí celkového ideologického a ideově výchovného působení. Jsou spojeny se životním stylem celých sociálních skupin. Dnes se stávají neodmyslitelnou součástí volného času a mimopracovní doby člověka. Dokazují to i další zajímavé údaje, viz tab. 8.

Nebudeme na tomto místě komentovat určité změny ve frekvenci sledování televize a rozhlasu, k nimž došlo v průběhu několika let. Spokojíme se s konstatováním, že televize zaznamenává neustálý nárůst počtu každodenních diváků a že československý tisk má relativně stálý vysoký podíl každodenních čtenářů.

Vůbec se tedy nepotvrdila v minulých letech často vyslovovaná předpověď, že dojde k výraznému poklesu úlohy tisku vzhledem k rostoucímu zájmu o televizi.

Autoři závěrečné zprávy, která hodnotila sledovanost masových sdělovacích prostředků, v této souvislosti upozorňují na „... nezastupitelnou roli československého denního tisku, jenž je především informačním prostředkem umožňujícím recipientovi vrátit se k tištěné informaci“ (11).

Právě pro tuto možnost – v potřebné chvíli a situaci se vrátit k publikované informaci – je pro nás zajímavá i frekvence četby vybraných deníků, viz tab. 9, 10.

Údaje jednoznačně dokazují, že nejčtenějšími novinami v ČSR jsou Rudé právo a krajské deníky. Frekvence četby Rudého práva zaznamenala v rozmezí sledovaných čtyř let nemalý nárůst. Ve SSR je nejčtenější Pravda (12).

Představy, že rozvoj audiovizuálních prostředků povede automaticky k jakémusi „potlačení“ denního tisku, jsou tedy zcela neopodstatněné. Naopak. Možnost osobně si do novinového textu poznamenat, vystříhnout, uložit a uchovat důležité informace je nemalou a trvalou

Tabulka 9. Četba denního tisku v ČSR

	téměř denně		3–4 × týdně		1–2 × týdně		méně často než týdně		vůbec ne	
	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988
Rudé právo	23	28	10	9	20	20	15	12	32	31
Krajský deník včetně večerníku	22	19	14	9	19	15	14	11	31	46
Práce	10	11	7	6	15	11	13	13	55	59
Mladá fronta	10	11	7	8	11	12	10	13	62	56
Zemědělské noviny	9	10	6	5	11	10	14	11	60	64
Svobodné slovo	6	5	4	4	11	8	10	11	69	72
Lidová demokracie	4	5	4	4	11	7	11	11	70	73

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84-1, s. 24, výzkum 88-5, s. 11)

Tabulka 10. Četba denního tisku v SSR v roce 1984

	téměř denně		3–4 × týdně		1–2 × týdně		méně často než týdně		vůbec ne	
Pravda	27		16		17		13		27	
Práca	18		15		23		13		31	
Krajský deník včetně večerníku	15		15		24		12		34	
Smena	13		10		17		8		52	
Rolnické noviny	8		5		11		12		64	
Uj szó	5		3		2		1		89	
Lud	1		3		4		8		84	

(Údaje v % za SSR; výzkum 84-1, s. 25)

předností. Byla potvrzena i tam, kde sociologové sledovali význam jednotlivých zdrojů informací pro tvorbu vlastních názorů, pro osobní hodnotovou orientaci člověka a pro využití získaných politických a ekonomických informací v praxi. Tady totiž v podstatě nedochází k výrazné preferenci žádného ze zdrojů sledovaných informací – ústředního tisku, rozhlasu a televize – jsou víceméně komplementární.

Problematika využití získaných informací a poznatků v praxi nás zajímá z mnoha důvodů. Ne každý poznatek, který se zafixuje jako součást individuálního, skupinového či společenského vědomí, přerůstá v postoj, v aktivní jednání (13).

Jde o problematiku, kde máme stále více bílých než popsaných míst. Snad se nám v interdisciplinárních přístupech jednou podaří ukázat kde, při jakých situacích, proč a které z přijatých informací a jak jsou využívány.

Tyto otázky se úzce váží na vztahy mezi informací, poznáním a aktivním jednáním. Vzdálenost mezi poznáním a jednáním se může rovnat světelným rokům, jimiž měříme vzdálenost mezi hvězdami. Může být naopak i velmi těsným „spojením myšlenky a činu“.

Poznat ještě neznamená jednat, i když v aktivním společenském postoji realizujeme to, co by mělo být atributem člověka. Mělo – a přece nečinnost a s ní spojená lhostejnost a nuda se mohou stát pro lidstvo stejným prokletím jako hlad a bída.

Nelze tedy očekávat příčinně a časově bezprostřední závislost mezi přijetím informace, poznáním a aktivním jednáním subjektu. Každé jednání člověka je podmíněno zpravidla celou řadou příčin – i když, za určité – spíše výjimečné situace – nelze vyloučit ani přímou „jednosměrnou závislost“: přijetí informace – aktivní jednání.

Empirické údaje, které máme k dispozici, umožňují alespoň naznačit určitý posun od přijetí informací z tisku, rozhlasu a televize k jejich aktivnímu vyjádření. Citované poznatky jsou totiž také „jen“ verbálním vyslovením o tom, jak subjekt takové informace využívá tam, kde nás to nejvíce zajímá – totiž v zaměstnání.

Rozhodně tyto informace využívá	17 % dotazovaných
spíše využívá	33 % dotazovaných,
spíše nevyužívá	35 % dotazovaných,
rozhodně nevyužívá	15 % dotazovaných.
(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84–1, s. 69)	

Jestliže zhruba 50 % diváků televize, posluchačů rozhlasu a čtenářů tisku „rozhodně využívá“ nebo „spíše využívá“ politických a ekonomických informací na svém pracovišti, je to bezesporu pozitivní zjištění.

Další údaje ukazují, jak jsou využívány politické a ekonomické informace v osobním životě, ve veřejné a politické činnosti.

V osobním životě	
rozhodně využívá	11 % dotazovaných,
spíše využívá	34 % dotazovaných,
spíše nevyužívá	33 % dotazovaných,
rozhodně nevyužívá	22 % dotazovaných.

Ve veřejné a politické činnosti	
rozhodně využívá	10 % dotazovaných,
spíše využívá	21 % dotazovaných,
spíše nevyužívá	34 % dotazovaných,
rozhodně nevyužívá	35 % dotazovaných.
(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84–1, s. 69)	

Nemalá část diváků televize, posluchačů rozhlasu a čtenářů tisku využívá tyto informační zdroje ve svém bezprostředním styku s jinými lidmi, tedy ve svém neformálním působení. Do vztahů, které bývají v sociologické literatuře charakterizovány jako „face to face“, tedy vstupuje informace z masových sdělovacích prostředků velmi intenzivně. Zanedbatelná není ani skutečnost nemalého uplatnění těchto informací ve veřejné a politické činnosti.

Frekvence využití politických a ekonomických informací je samozřejmě u různých sociodemografických skupin různá, viz tab. 11.

Obecně lze konstatovat, že přes nemalou diferencovanost je frekvence využití politických a ekonomických informací ve sledovaných skupinách relativně vysoká.

I tady, podobně jako u jiných poznatků, které jsou výsledkem analýzy stavu a dynamiky vědomí různých skupin naší populace, se ukazuje, že vzdělání patří mezi nejvíce diferencující identifikační znaky československé populace.

Tabulka 11. Využívání politických a ekonomických informací v osobním životě, veřejné a politické činnosti podle vzdělání, členství v KSČ a ekonomické aktivity

Sociodemografická skupina	„Rozhodně“ nebo „spíše“ využívá informace	
	v osobním životě	ve veřejné a po- litické činnosti
Základní vzdělání — nevyučen	36	19
Základní vzdělání — vyučen	42	26
Další bez maturity	47	31
Střední s maturitou	50	39
Vysokoškolské vzdělání	59	57
Funkcionáři KSČ	81	92
Členové KSČ bez funkce	61	59
Nečlenové KSČ	41	25
Dělníci	43	26
Ostatní zaměstnanci	55	47

(Údaje v % za ČSSR; výzkum 84-1, s. 70)

Citované empirické výzkumy potvrzují, že ve struktuře zdrojů informací mají dominující postavení masové sdělovací prostředky, které dnes ovlivňují prakticky celou populaci ČSSR.

Ve srovnání se situací typickou pro vesnici a malá města ještě před 45–50ti lety došlo k radikální kvalitativní změně informační situace. Tehdy – ač se to zdá být dnes neuvěřitelné – chodil po vesnici „zřícenec“, který po zabubnování paličkami přečetl nejdůležitější zprávy. Lidé viděli svět nejčastěji z výšin jízdního kola, na němž jezdili do práce, nebo v nejlepším případě z oken parního vláčku. Tomu odpovídala nejen rychlost přenosu informací, ale i oblast jejich působení. Objektivně této situaci musela odpovídat i rychlost přejímání a předávání, reprodukování a transformování informací.

Radikální změny v informační situaci vedly k radikálním změnám v celém systému propagandy, ideologického a vzdělávacího působení. Velkým problémem se dnes stává řada dříve tradičních akcí, meetingů, schůzí a oslav například v městských sídlištních celcích. Sebepečlivější příprava referenta, který má hovořit o aktuálních otázkách mezinárodní politické situace nebo rozvoje naší ekonomiky, nemůže poskytnout to, čím automaticky profesionálně disponují masové sdělovací prostředky. Nelze se proto vyhnout otázce, jak v zásadě jinak by v této situaci měly být orientovány akce, které připravují společenské organizace, například v místech bydliště. Zůstanou-li v obecnosti témat a problémů u stejných otázek, s nimiž přicházejí masové sdělovací prostředky, nemohou být akceptovány.

Zvláštní a svým způsobem „první místo“ mezi prostředky masové informace má televize. Ona především se stává nenahraditelným integračním nástrojem společnosti. Její působení má prioritu nejen ve smyslu ideově politického působení, ale také ve smyslu obecně kulturním a vzdělávacím.

V nemalém množství informací, které získáváme z různých zdrojů, je vždy něco společného, co je integruje do jednoho proudu působení. Tímto společným je jejich ideově politický a obecně lidský obsah. O tom, jaká bude tato síla ve svém celkovém působení, zda přispěje ke konzervování přežilých společenských systémů, nebo k revolučním zápasům za jejich změnu,

zda bude pěstovat lhostejnost a skepsi nebo čínorodý optimismus – o tom rozhoduje především to, pod jakou ideově politickou vlajkou poplují „její plavidla“, čemu a jak bude sloužit „jejich náklad“.

Ideově politické cíle jsou základem integrace všech pramenů tohoto veletoku informací; v rozdílnostech svého působení a vlivu vedou k určité sociální propojenosti. Tu si dnes bez prostředků hromadného působení neumíme ani představit.

Sociální propojenost směřuje k takovým životním orientacím, v nichž dělníci mají přirozený zájem o to, jaká bude letošní úroda obilí, a zemědělci pozorně sledují, zda se podaří dosáhnout plánovaného přírůstku průmyslové výroby. O situaci ve školství se zajímají nejen učitelé, studenti a žáci, o problémy zdravotnictví nejen lékaři, zdravotnický personál a nemocní, ale i ti, kteří už dávno ukončili povinnou školní docházku, nebo kteří se mohou pochlubit, že „zatím v životě nezastonali“. Masové sdělovací prostředky se dnes stávají nejvlivnějším nástrojem socializace jedince a utváření základní názorové jednoty celé socialistické společnosti.

Celý informační systém je ve svém diferencovaném působení orientován na člověka a naplnění jeho individuálních a skupinových potřeb a zájmů. I tady platí, že člověk svým vlastním rozvojem je sebeúčelem, „cílem o sobě“ a současně i prostředkem a podmínkou rozvoje všech ostatních.

Empirické údaje z provedených šetření potvrzují, že sociální život této země je úzce spojen s tím, co sdělují masové sdělovací prostředky. Jejich informace výrazně ovlivňují a spoluvytvářejí vlastně všechny sféry makro, mezo i mikrosvěta našich lidí.

Masové sdělovací prostředky spoluvytvářejí „nové struktury vědomí“ a jsou v různých situacích více či méně funkční v procesech, které přijatou informaci mění v poznání a aktivní čínorodé jednání.

(1) Sovětští autoři zabývající se teorií sociální informace a jejím vztahem k řízení ideologické práce odhadují, že každý rok se do proudu informací přidává přibližně 7 miliard stran tištěného textu. Každoročně se publikuje asi 700 tisíc závěrečných zpráv z vědeckého výzkumu, 85 tisíc původních článků. V 60 jazycích se vydává cca 100 tisíc vědeckých časopisů.

Tato „exploze informací“ s sebou přináší řadu problémů, jimiž se dnes musí zabývat nejen sociologická pracoviště. Kladou se otázky jak tezaurovat, zpracovat, třídit, jak pro potřeby praxe nejen „vyrábět“, ale také moderním způsobem pomocí výpočetní techniky s velkou paměťovou kapacitou vyvolávat informace.

Zajímavým a úspěšným pokusem o takovéto „ovládnutí“ empirické fakticity je výstavba banky dat z výzkumů veřejného mínění. Snad poprvé se v Československu podařilo vytvořit automatický informační systém, který získává, archivuje, zpracovává, shrnuje a vyvolává empirické údaje.

Podrobnosti k této problematice viz [Dvořák 1986 : 615–629]. Autor ukazuje, že k základním funkcím takové banky dat patří *informační služby ve vztahu k politické praxi*. Jsou podmíněny vlastním obsahem banky dat, operativností a pohotovostí produkovaných informací, komplexností a objektivností zprostředkovaných údajů.

Druhá skupina funkcí banky dat je spojena s celým systémem výzkumu veřejného mínění. Uložené údaje umožňují provést sekundární analýzy různého typu. S takovou analýzou úzce souvisí metodologické využití údajů a racionalizace celého výzkumného procesu.

Z hlediska celkové koncepce P. Dvořák charakterizuje fondy banky dat jako a) informační základnu, b) metainformační základnu, c) základnu pro různé pracovní a provozní soubory, pro programy a příslušné počítačové procedury.

(2) Dále citované empirické údaje jsou převzaty z banky dat výzkumů veřejného mínění nebo přímo ze závěrečných zpráv Ústavu pro výzkum veřejného mínění při FSÚ.

Jedná se zejména o následující závěrečné zprávy:

– *Zdroje politické a ekonomické informovanosti občanů a jejich vztah k prostředkům masové informace a propagandy*; 79–5. Vedoucí výzkumného týmu R. Navarová.

– *Názory občanů na tisk, rozhlas a televizi, jako na zdroje politické a ekonomické informovanosti*; 84–1. Vedoucí výzkumného týmu A. Surynek.

– *Názory čs. občanů na některé stránky ideologického působení západní televize a rozhlasových stanic*; 85–4. Vedoucí výzkumného týmu J. Perglerová.

– *Světový názor občanů ČSSR a jeho formování*; 86–3. Vedoucí výzkumného týmu I. Tomek.

– *Názory občanů na informovanost*; 87–8. Vedoucí výzkumného týmu V. Švestka.

– *Občané o Rudém právu*; 88–5. Vedoucí výzkumného týmu V. Švestka.

Všechna šetření byla realizována standardní technikou ÚVVM – řízeným hovorem tazatelů. Počet dotazovaných byl vždy reprezentativní pro celou československou populaci. Pohyboval se mezi 2–4 tisíci respondenty. Dotazování probíhalo v češtině, slovenštině a maďarštině. Kontrolovanými znaky byly: území, pohlaví, věk, typ ekonomické aktivity, velikost místa bydliště a členství v KSČ. Vzhledem k zaokrouhlování nečiní součet uváděných procent vždy 100.

(3) V této souvislosti je vhodné připomenout vystoupení J. Andropova při příležitosti stého výročí úmrtí K. Marxe. Říká se v něm, volně citováno, že vlastně neznáme společnost, v níž žijeme [Andropov 1983 : 6].

Poznávat a překonávat sebe sama znamená pro socialistickou společnost poznávat společenský pohyb v jeho podstatné rozpornosti.

Proces sebepoznávání může být velmi bolestivý. Vyžaduje zbavovat se legend, iluzí a odstraňovat návyk na polopravdy. Má-li tato společnost plodně a kriticky neustále překonávat sebe sama, musí k tomu nutně mít progresivní, stále kupředu postupující ideje, které směle sahají do budoucnosti.

(4) K těmto otázkám viz například [Šumbera 1984 : 7].

(5) Selektace se projevuje zejména ve dvou skutečnostech:

1. Ve vědomém nebo podvědomém výběru určitých informací a preferování jejich zdrojů. Na jiném místě si ukážeme, jak jsou preferovány informace získané z masových sdělovacích prostředků ve vztahu k informacím, které získáváme v osobním styku, nebo naopak.

2. V hodnocení kvality informací, tzn. jejich pravdivosti, důležitosti, atraktivnosti, srozumitelnosti, včasnosti, zajímavosti apod. Například rozsáhlý reprezentativní výzkum, který v roce 1985 sledoval názory československých občanů na některé stránky ideodiverzního působení západní televize a rozhlasu ukázal, že u našich sdělovacích prostředků byla oceňována srozumitelnost a pravdivost informací. Pokud však šlo o aktuálnost, zajímavost a pohotovost informací, bylo pozitivněji hodnoceno západní vysílání (viz citovaný výzkum 85–4, s. 42).

(6) K těmto otázkám viz například [Fomičevová 1987 : 9].

(7) Viz citovaný výzkum 86–3, s. 34–35. Širšímu zobecnění empirických údajů z výzkumů světónázorové problematiky se věnuje J. Mužík v práci *Filozofie, světový názor, společnost*. Praha, Svoboda 1986.

(8) Schopnost a ochota dívat se pravdě do očí má za určité situace cenu nevyčíslitelnou. Návyk na polopravdy, spojený s lacinou argumentační demagogií, činí z informace fakt, o němž se nediskutuje. Demagogie není nikterak intelektuálně náročnou činností. „Zabývat se primitivním usvědčováním a hledáním obětí beránek není žádná práce a nevyžaduje žádné zvláštní nadání. Není k tomu zapotřebí žádných větších znalostí, skutečné dovedností ani opravdového umění, ani velkého duševního a myšlenkového vypětí. To všechno nepotřebuje ani sám demagog, ani ten, kdo je ochoten pozorně poslouchat jeho plamenné projevy“ [Jakovlev 1987 : 7].

(9) Citovaný výzkum 79–5, s. 31.

(10) Citovaná závěrečná zpráva z výzkumu 79–5, s. 33.

(11) Citovaný výzkum 84–1, s. 23.

(12) Spojíme-li např. údaje z citovaného výzkumu s poznatky dalších šetření, ukazuje se, že Rudé právo čte v ČSR asi 2,5 miliónu občanů starších 15 let. Z toho zhruba 1,8 miliónu jsou jeho každodenními čtenáři. Počet čtenářů Pravdy, starších 15 let se pohybuje okolo 1,4 miliónu občanů, z toho cca 1 milión každodenních čtenářů.

(13) Nežádka se setkáváme s tendencí zaměňovat, respektive spojovat postoj se stavem a dynamikou vědomí. Tato tendence bývá zdůvodňována tím, že společenské vědomí je nejen produktem společenského bytí, ale zároveň na ně také aktivně působí. A v tomto působení nás zajímají právě postoje lidí.

Logická a správná argumentace, že nestačí jen zkoumat stav a vývoj společenského vědomí, ale musíme znát i postoje různých sociálních skupin a individuí, je však dovedena ke gnozeologicky nesprávným

závěrům, v nichž „...postoj je chápán jako obecný stav vědomí a nervového systému“. G. M. Andrejevová k tomu dodává, že jde o přístup, který navazuje na tradice západní sociální psychologie [Andrejevová 1984 : 345].

Zdá se, že nejdále se v analýze těchto otázek dostala sovětská psychologie, zejména v některých pracích citované G. M. Andrejevové. Ta vychází z požadavku zkoumat postoje v kontextu činností. „... Jestliže sociální postoj vzniká v určité sféře lidské činnosti, pak je možné pochopit jeho změny pouze tak, že budeme analyzovat změny v činnosti samotné“ [Andrejevová 1984 : 354].

V. Jadov, v polemice s představou, že postoj je „...dynamickým stavem subjektu, stavem hotovosti k určité aktivitě“ ukazuje, že postoj ve své struktuře obsahuje tři komponenty:

- a) kognitivní
- b) afektivní
- c) konativní

Váha každého z těchto komponentů je jiná [Jadov 1975 : 98; 1979].

Pokud by sociální postoj měl být zařazen pod obecnější kategorii společenského, skupinového, individuálního vědomí, nezabývá nás to povinnosti sledovat diskrepance mezi postojem a reálným chováním.

Pokud kategorie postoj bude v našich analýzách zahrnovat i aktivní konativní momenty, pak nemůže být ztotožněna s úrovní dispozic a předpokladů, které představují určitý stav vědomí.

Literatura

- Afanasjev, V. G.: *Socialnaja informacija i upravlenije obščestvom*. Moskva, Izdat. pol. lit. 1975.
- Afanasjev, V. G.: *Vědeckotechnická revoluce, řízení a vzdělávání*. Praha, SNP 1976.
- Andrejevová, G. M.: *Sociální psychologie*. Praha, Svoboda 1984.
- Andropov, J.: *Učení Karla Marxe a některé otázky výstavby socialismu v SSSR*. Rudé právo 24. 2. 1983.
- Barták, J.: *Úloha informací ve společnosti*. Tvorba 1984, č. 47.
- Dvořák, P.: *Ke koncepci banky dat výzkumů veřejného mínění*. Sociologický časopis 1986, č. 6.
- Fomichevová, I. D.: *Sociální potřeby a zájmy publika – základ pojmu efektivnosti žurnalistiky*. Sešity novináře 1987, č. 3.
- Gorbačov, M.: *Říjen a přestavba: revoluce pokračuje*. Rudé právo 3. 9. 1987.
- Gorfunkel, A. Ch.: *Renesanční filozofie*. Praha, Svoboda 1987.
- Grušin, B. A.: *Massovaja informacija kak objekt sociologičeskogo issledovanija*. In: *Massovaja informacija v sovětskom promyšlenom gorodě*. Moskva 1980.
- Jadov, V. A.: *O dispozicionnoj reguljacii socialnogo povedenija ličnosti*. In: *Metodologičeskije problemy socialnoj psihologii*. Moskva 1975.
- Jadov, V. A.: *Samoreguljacija i prognozirovanije socialnogo povedenija ličnosti*. Leningrad 1979.
- Jakovlev, A.: *Tvořivě a odpovědně (projev na poradě pracovníků sovětských sdělovacích prostředků)*. Rudé právo 7. 12. 1987.
- Korobejnikov, V. S.: *O dynamike obščestvennogo mněnija*. In: *Sociologičeskije problemy obščestvennogo mněnija i dějatel'nost' sredstv massovoj informacii*. Moskva 1976.
- Losenkov, V. A.: *Socialnaja informacija v žizni gorodskogo naselenija*. Leningrad, Nauka 1983.
- Marx, K. – Engels, B.: *Spisy*, sv. 20. Praha, SNPL 1966.
- Mužík, J.: *Filozofie, světový názor, společnost*. Praha, Svoboda 1986.
- Oshavkov, Z.: *Problems of the Unified System of Sociological Information*. Sofia 1982.
- Seneca, L. A.: *Výbor z listů Luciliovi*. Praha, Svoboda 1987.
- Šumbera, Z.: *Úloha prostředků masové informace a propagandy při utváření socialistického společenského vědomí*. In: *Závěrečný seminář k výsledkům řešení HÚ VIII–6–10*. Praha, Ústav teorie a praxe žurnalistiky při FŽ UK 1984.
- Uledov, A. K.: *Obščestvennoje mněnije sovětskogo obščestva*. Moskva, Izdat. pol. lit. 1963.
- Zeman, J.: *Dialektika, informace a odraz*. Praha, Horizont 1978.
- Žuravlev, G. I.: *Sociální informace a řízení ideologického procesu*. Praha, Svoboda 1977.

Резюме

К. Рихтаржик: Факты «из вторых рук»

В процесс познания сегодня все ярче вступают факты «из вторых рук». Они представляют собой поток богатого опыта и знаний, принимаемых нами от других людей. Поэтому нас интересует информация как прямой и косвенный социальный опыт.

Оптимальная информация – это такая, которая позволяет принять правильные решения по нашему поведению. Поэтому нам необходимо решать соотношение между излишним количеством, соразмерностью и недостаточностью информации.

Наибольшее количество фактов „из вторых рук» сегодня предоставляют средства массовой информации. Это подтверждает и анализ доступных источников информирования. Важную роль в этой проблематике играет личный социальный опыт. Он играет не только селективную, но и дальнейшие роли. Косвенный социальный опыт следует связывать с диалогом, предполагающим не только определенный социальный климат, но и культуру личностей его участников.

Анализ источников информирования подтверждает господствующую роль средств массовой информации. Медиумом со специфическими возможностями становится телевидение.

Познать еще не значит действовать. Следовательно, нельзя ожидать причинной и временной непосредственной связи между принятием информации, познанием и активным поведением субъекта.

Summary

K. Rychtařík: 'Second-hand' Facts

At present, 'second-hand' facts enter into the cognitive process with an ever-increasing intensity. They represent a stream of rich experience and pieces of knowledge which we accept from other people. For this reason, information as both direct and indirect social experience is of particular interest.

The optimum information is that which helps us to make correct decisions for our behaviour and action. It is therefore essential to solve the relation among redundancy, adequacy and insufficiency of information.

In our time, most 'second-hand' facts are provided by mass media. This is borne out also by the analysis of available information sources. Personal social experience plays an important part in this problem area. It has not only a selective task but other tasks as well. Indirect social experience should be connected with a dialogue which requires not only a particular social climate but also a certain cultural level of its participants' personalities.

The analysis of sources of information testifies to the dominant role of mass media. Television then becomes a medium of specific possibilities.

Cognition does not yet imply action. In consideration of this, neither causally nor temporally direct dependences among the reception of information, cognition, and active behaviour of the subject can be expected.